

Už jste hotovi s Apokalypsou?

Jakub Deml ve střetech s cenzurou brněnské konzistoře
v letech 1905–1913
Daniela Iwashita, Šárka Kořínková

Na dílo Jakuba Demla (1878–1961) se cenzura zaměřovala v různých epochách a politických režimech: za Rakouska-Uherska i za první republiky; za okupace i bezprostředně po druhé světové válce; po roce 1948, a dokonce i několik desetiletí po básnickově smrti. Asi nejznámější je případ zabavení jeho vrcholného textu *Zapomenuté světlo*, jemuž se věnujeme na jiném místě této knihy.¹ Výchozí zkušenost s cenzurou však Deml učinil mnohem dříve, když se konfrontoval s cenzurou římskokatolické církve. Tyto střety jeho dílo formovaly, stály na počátku dokumentární či „deníkové“ linie Demlova psaní.

Neobvyklá otevřenost Demlových knih nepramení z dobového liberalismu. Deml se mu vymykal svým vyznáním, kněžstvím, důrazem na duchovní tradici i poslušnost vůči papeži. Kněžské svěcení přijal v roce 1902, v době, kdy byla pozice církve a kněze v národní společnosti silně zpochybňována. Nový papež Pius X. (pontifikát 1903–1914) odmítal snahy modernistů, zdůrazňoval časté svaté přijímání, lásku k chudým, pastorači. V tomto duchu hledal svou cestu také básník a kněz Jakub Deml.

Právě v době Demlových básnických počátků se měnila a ujasňovala kritéria cenzury římskokatolické církve v otázkách, na který okruh publikací se vlastně vztahuje, jaké jsou kompetence cenzorů a povinnosti katolických spisovatelů, redaktorů či překladatelů, zejména z řad kléru. Deml vstoupil do této nepřehledné situace iniciativně, s vyhraněným názorem na povinnosti jednotlivých stran. Úběžníkem mu přitom byla láska k pravdě a poslušnost papeži. V těchto střetech se otevřeně tříbila stanoviska účastníků, jimž tento neodbytný vyzyvatel nedovolil, aby zůstali indiferentní a anonymní.

V následující studii si budeme všimát toho, jak se Jakub Deml stavěl k povinnostem kněze vůči cenzuře, na co cenzori Demlovy domovské brněnské diecéze konkrétně reagovali, co mu vytýkali nebo doporučovali i jak Deml na výnosy cenzorů a dalších nadřízených odpovídal svými knihami. Doklady budeme hledat v básnickově díle a dopisech i v listech od jeho představených. Zaměříme se na léta 1905–1913, kdy převážně spolupracoval se staroříšským vydavatelem Josefem Florianem (do roku 1910, s dozníváním v roce 1911) a poté začal své knihy vydávat sám. Na biskupském stolci v Brně působil v letech 1904–1916 Pavel hrabě Huyn, o němž Deml později napsal: „Dostali jsme nového biskupa, hraběte Němce, a ten zahájil v naší diecézi éru – kaprhálskou, řečeno obecně a mírně.“² Demlova komunikace s cenzurou brněnské konzistoře v té době probíhala nejintenzivněji

1) Viz dále případová studie Daniely Iwashity a Šárky Kořínkové „Noli me tangere. Cenzura *Zapomenutého světla* a dalších textů Jakuba Demla v letech 1929–1935“, s. 775–792.

2) Jakub Deml, rukopisné vzpomínky na Josefa Floriana z počátku padesátých let 20. století, soukromý archiv.

a nejkonfliktněji a vyvrcholila podstatným omezením jeho kněžských pravomocí. V epilogu si povšimneme i některých pozdějších změn v tomto napjatém vztahu.

Konstituce *Officiorum ac munerum*

Jen krátce před Demlovým vysvěcením a takřka současně s jeho prvními časopiseckými publikacemi byl vydán a zaváděn do praxe zásadní církevní dokument, jímž se systém následné i předběžné cenzury knih³ v římskokatolické církvi nově řídil: konstituce papeže Lva XIII. *Officiorum ac munerum* z 25. ledna 1897. Podle tohoto textu reagovala církev jakožto strážkyně víry a mravů na novou situaci, v níž civilní právo podle jejího názoru nezamezovalo šíření škodlivé literatury, spíše ho podporovalo, což bylo v rozporu s jejími zájmy. Proto se rozhodla provést dvě změny – revidovat index zakázaných knih a zmírnit cenzurní pravidla, aby bylo jejich dodržování snazší.⁴

Ke konstituci byla připojena „decreta generalia“, tedy obecná ustanovení závazná pro všechny katolíky. Rušila předešlé dokumenty zakotvující cenzuru s výjimkou konstituce *Sollicita ac provida* z roku 1753, která stanovila pravidla pro posuzovací řízení o knižních prohibitech. Generální dekrety konstituce *Officiorum ac munerum* mají dvě hlavní části: první pojednává o zákazech knih již vydaných, druhá o předběžné cenzuře.

Této cenzuře podléhaly i publikace začínajícího kněze, spisovatele, redaktora, překladatele a vydavatele Jakuba Demla. Ve Florianově edici Studium vydával jak vlastní texty, tak své i cizí překlady především z oblasti teologie, náboženství a mystiky. Právě na ně se cenzura podle zmíněné papežské konstituce vztahovala přednostně:

41) Všichni věřící jsou povinni předložit k předběžné církevní cenzuře alespoň ty knihy, které se týkají Písma svatého, teologie, církevní historie, kanonického práva, přirozené teologie, etiky a dalších náboženských a morálních disciplín, a obecně všechny spisy, v kterých má zvláštní význam náboženství a počestnost mravů.⁵

Coby příslušník kléru měl Deml ve vztahu k cenzuře navíc zvláštní povinnosti:

42) Světští kněží, aby vyjádřili úctu ke svým ordinářům, ať bez jejich konzultace nevydávají ani knihy, které pojednávají jen o přirozených uměních a vědách. Je jim také zakázáno podílet se na vydávání novin či časopisů bez předchozího dovození jejich ordinářů.⁶

V Demlově případě byl tímto ordinářem brněnský biskup prostřednictvím svého úřadu. V Brně se vnitřními otázkami diecéze zabýval ordinariát; širším poradním orgánem, který odpovídal i za vnější vztahy včetně otázek publikačních, byla konzistoř.

Podle papežské konstituce biskupům též příslušelo pověřovat cenzurou knih vhodné kandidáty. Úlohou cenzorů bylo zkoumat knihy po stránce víry a mravů nestranně:

3) V terminologii kanonického práva označuje výraz cenzura - na rozdíl od užití v této studii - rovněž nápravné tresty (exkomunikaci, suspenzi či interdikt), srov. Gustav Domabyl: „Censura církevní“, in Josef Tumpach, Antonín Podlaha (eds.): *Český slovník bohovědný*, sv. 2, Praha, V. Kotrba 1916, s. 789.

4) Srov. Lev XIII.: „*Officiorum ac munerum*“, *Acta sanctae sedis* 29, 1896/1897, s. 388–400.

5) Tamtéž, s. 398, překlad z latiny Ondřej Koupil.

6) Tamtéž, s. 398, překlad z latiny Ondřej Koupil.

Cenzori věztež, že o různých míněních a názorech beze všech předsudků souditi jest. Odložte tudíž nadřžování národu, rodině, škole, ústavu, a prosti vši stranickosti, jedině přihlížejte k dogmatům sv. církve a k obecnému katolickému učení, obsaženému v dekretch všeobecných sněmů, v konstitucích římských papežů a v souhlasném učení učenců.⁷

Český slovník bohovědný z roku 1916 k tomuto bodu dodal poznámku, jež v papežské encyklice zakotvena není, ale možná vypovídá o místní praxi: „Ovšem, dá-li cenzor, konaje officium boni viri [povinnost dobrého člověka, DI, ŠK], pokyny i v jiném směru, například vědeckém, jazykovém atd., bude mu za ně autor povděčen, věda, že jde o dobro věci, a nebude proto nedůtklivým.“⁸

Za čtení, držení, tištění a obranu zakázaných knih hrozila podle závěrečné kapitoly konstituce exkomunikace, kterou mohl zrušit pouze papež,⁹ za jiná překračování generálních dekretů pak podle závažnosti buď varování biskupa, anebo kanonické tresty.¹⁰ Jak uvidíme dále, v Demlově případě se naplnila druhá hrozba.

Dekrety konstituce Lva XIII. zmírňovaly cenzurní právo v porovnání s dosud formálně platnými zásadami tridentského koncilu, které však již nebyly v praxi uplatňovány. Působnost předběžné církevní cenzury byla nyní omezena ze všech knih na Písmo a publikace náboženské či teologické; rovněž zákaz knih heretiků se vztahoval pouze na ty, jež podvracejí náboženství, hlásají bludy nebo rozkol ve věcech víry.¹¹ Nicméně cenzurní praxi zavedenou v Čechách papežská konstituce podle dobového komentáře nezměnila:

stačí jen připomenouti si dekrety provinciální synody pražské z r. 1860 k církevní cenzuře nebo srovnati generální dekrety Lva XIII. s místním zvykem v církevní provincii české se uplatnivším, abychom se přesvědčili, že konstituce *Officiorum ac munerum* zmírněním práva partikulárního není. (Provinciální synoda pražská např. pouze napomíná autory **laiky**, aby své knihy de religione et rebus sacris [o náboženství a posvátných věcech, DI, ŠK] jednající podrobili cenzuře biskupské, a u autorů **kleriků** omezuje nutnost biskupské aprobace jen na knihy de religione et rebus sacris pojednávající; **zvykem** nabyla právoplatnosti praxe nepodrobovati církevní cenzuře každý jednotlivý sešit periodických časopisů teologických atd.) Jest toto právo novými dekrety zrušeno? Míněni převalné většiny teologů o věci se rozsavších odpovídá k otázce té záporně.¹²

Slovníkový výklad dále připouštěl, že se praxe různí, například u vědeckých časopisů. „Podobně se to má se zvláštními otisky z časopisů; někde se cenzuře předkládají, jinde nikoli.“¹³ Vše nasvědčuje tomu, že Jakub Deml s Josefem Florianem začali vydávat sborníky a edici Studium v době, kdy se odpovědi na otázku, co všechno je kněz povinen předložit

7) Článek 39 konstituce, cit. dle Lubomír Petr: „Censor knih“, in J. Tumpach, A. Podlaha (eds.): *Český slovník bohovědný*, sv. 2, cit. dílo, s. 785–787, zde s. 786.

8) Tamtéž.

9) Lev XIII.: „*Officiorum ac munerum*“, cit. dílo, čl. 47, s. 399.

10) Tamtéž, čl. 49, s. 399.

11) Viz Josef Tumpach: „*Censura knih*“, in J. Tumpach, A. Podlaha (eds.): *Český slovník bohovědný*, sv. 2, cit. dílo, s. 789–795, zde s. 793.

12) Tamtéž.

13) Tamtéž.

svým představeným k cenzuře, lišily a teprve ustalovaly (definitivně je zakotvil teprve soubor kanonického práva *Codex iuris canonici*, vzniklý z iniciativy papeže Benedikta XV. roku 1917).¹⁴ Na toto nejisté pole Deml s Florianem vstoupili rázně s požadavkem na větší poslušnost kněží a tím i na širší cenzurní dohled na jejich publikace.

Studium a motu proprio *Fin dalla prima nostra*

Ještě než se Deml stal redaktorem Studia, zveřejňoval v době po svém svěcení (1902) básnické texty a stati o díle Otokara Březiny a Františka Bílka v revui Katolické moderny *Nový život* (1896–1907). Jejím nákladem vyšla i jeho první kniha *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (1904). Už v dopisech, které se týkaly konečné podoby této knihy, se projevil silný nesoulad mezi Jakubem Demlem a redaktorem *Nového života* Karlem Dostálem-Lutinovem. Konflikt s ním a *Novým životem* – umělecký, ideový i duchovní – se ještě vyhrotil, když Deml s Florianem začali spolupracovat při tvorbě, sestavování, překládání, financování a distribuci edice Studium i jejích stejnojmenných sborníků – za Demlovy spolupráce jich v letech 1905–1910 vyšlo osm. Tyto soubory původních prací i překladů se profilovaly jednoznačně propapežsky a přinášely podstatné texty Pia X. O svém obdivu k němu Deml mnohem později napsal:

Tento papež zavedl ve Vatikáně nový pořádek. V dnešní novinářské frázi by se řeklo: demokratický režim. Zrušil líbání papežského stěvíce, zrušil i jiné podobné ceremonie, snížil počet jakéhosi parádního úřednictva, nevím, co všechno omezil a zrušil kolem sebe, prostince žil a domácnost mu vedla jeho sestra jako nějakému prostému faráři.

Zato zaváděl novoty, které jednak překvapovaly a jednak pobuřovaly. Vydal dekret *Sacra Tridentina* o každodenním a častém svatém přijímání, zahájil boj proti modernismu a zvláštěním *Motu proprio* [tj. typ papežského reskriptu vydaný z vlastní iniciativy papeže, zde míněno motu proprio *Fin dalla prima nostra*, DI, ŠK] usměrňoval katolíkům tisk a činnost politickou, de facto ji restringoval.

Tiskoví a političtí exponenti našich katolíků postavili se do opozice a křičeli: „To platí jen pro Itálii! Tam jsou kněží zaostalí!“ Anebo antcipovali heslo Masarykovo a ve své zaslepenosti volali: „Řím nezná naše poměry!“

O tom všem mohou dnes tito pantáti rozjímat v kriminálech. Někteří z nich odpykali si svou vzpouru proti Církvi také na popravišti.

Zamiloval jsem si Pia X. celým srdcem a duchovně jsem s ním byl v nejtěsnějším spojení, myslil, cítil a dýchal jsem s ním.¹⁵

V návaznosti na tohoto papeže vystupovalo Studium silně antimodernisticky – proti Katolické moderně reprezentované na prvním místě *Novým životem* a Dostálem-Lutinovem –, ale zároveň zahájilo protiklerikální tažení – tento pól představoval

¹⁴ Cenzury se týkaly články 1385–1405; článek 1386 pojednával o nutném souhlasu (*consensus*) biskupů pro literární aktivity kněží z jejich diecéze, srov. Heinrich Lackmann: *Die kirchliche Bücherzensur nach geltendem kanonischen Recht unter Berücksichtigung ihrer geschichtlichen Entwicklung und der heutigen Reformgedanken*, Köln, Greven 1962, zvl. s. 39–41.

¹⁵ Jakub Deml, rukopisné vzpomínky na Josefa Floriana z počátku padesátých let 20. století, soukromý archiv. V textech Jakuba Demla s ohledem na autorovo časté využívání kurzivy zachováváme původní zvýraznění.

konzervativní katolický měsíčník *Vlast* (1884–1941), který založil a do roku 1913 řídil kněz Tomáš Škrdle.

Hned první sborník *Studia* z července 1905, který redigoval Deml, se na první straně výslovně přihlásil k zmíněnému motu proprio *Fin dalla prima nostra* o lidové činnosti křesťanské: „STUDIUM poslušno jsouc rozkazů Svrchovaného Velekněze Pia X., uveřejňuje úplně MOTU PROPRIO ze dne 18. prosince 1903 a slibuje bedlivě dbáti jeho pravidel.“¹⁶ Papežský dokument, který ve zkratce shrnul existující zásady a pravidla chování laiků, byl ve sborníku rovněž obsažen v českém překladu z italského.¹⁷ Jeho poslední články (16 až 19) zakotvily pravidla chování katolických spisovatelů. Cenzury se týkal zejména článek 17, který vedle požadavku předběžné cenzury pro spisy náboženského či teologického charakteru přinášel zvláštní povinnosti pro kněží: „Osoby stavu duchovního mají [...], i když uveřejňují spisy rázu číře technického, zjednati si povolení Ordinariátu.“¹⁸ To však znamenalo posun proti tomu, jak byl v českém prostředí vykládán původní, výše citovaný 42. článek konstituce Lva XIII., tedy pouze jako nutnost informovat o vydání: „Sluší tedy v tomto případě biskupa zpraviti o úmyslu knihu vydati, dovolení biskupova však třeba není.“¹⁹

Deml se nicméně držel formulace z motu proprio. Už v létě 1905 se na uplatňování dokumentu Pia X. v praxi informoval na olomouckém arcibiskupství. Odpověď generálního sekretáře Jana Weinlicha a generálního vikáře Leopolda Prečana, kteří ho v první řadě odkázali na poučení jeho církevní vrchnosti, reprodukoval v listu Florianovi:

Kdo sleduje kroky Sv. otce v příčině lidové akce křesťanské, nebude v pochybnosti o tom, že motu proprio, o němž se jedná, týká se, jak ve zdejším výnosu bylo řečeno, akce křesťanské popředně v Itálii; jinak by Sv. otec byl vydal okružní list „ctihodným bratřím patriarchům, primasům, arcibiskupům, biskupům atd.“ nebo zvláštní konstituci. Tím se však nikterak nepopírá, že každý projev Sv. otce má dosah i přes hranice hlavního k němu popudu. Když pak Sv. otec sám ve svém motu proprio vůdce křesťanské akce na konstituci *Officiorum ac munerum* papeže Lva XIII. odkazuje, nebude snad pochybeno, když to učiní i úřad biskupský.²⁰

Deml odpověď komentoval: „Dobře (i. e. chytře) si počíná Olomouc: ani netvrdí, ani nepopírá – a zmíněná konstituce *Officiorum ac munerum* kterak se vyjadřuje o knězi-*redaktoru*? O knězi-*redaktoru* výslovně mluví teprve motu proprio: a toto nám buď popírá, buď zamlčuje i Brno, i Olomouc!“²¹

16) *Studium. Červenec L. P. 1905*, Babice, Jakub Deml 1905, s. [1].

17) Tamtéž, s. 3–11. Překladatel není uveden. Motu proprio vyšlo znovu souborně s listem Pia X. k francouzským biskupům in *Sv. Otec Pius PP. X. o lidové činnosti křesťanské*, přel. Josef Florian, podle italského originálu přehlédl Antonín Ludvík Stříž, Stará Říše, Antonín Ludvík Stříž 1911.

18) Tamtéž, s. 9.

19) J. Tumpach: „Censura knih“, cit. dílo, s. 792–793. Obdobně vyvozoval z čl. 42 pouhou povinnost oznámení, nikoli předložení rukopisu a jeho výslovného schválení Joseph Hollweck: *Das kirchliche Bücherverbot. Ein Commentar zu Constitution Leo's XIII. „Officiorum ac munerum“*, Mainz, Franz Kirchheim 1897, s. 45–46. Sám však přiznával, že jde o „užší interpretaci“ příslušného pravidla. Srov. dále Philipp Schneider: *Die neuen Büchergesetze der Kirche. Ein Kommentar zur Bulle Officiorum ac munerum und zu den Decreta generalia de prohibitione et censura librorum*, Mainz, Franz Kirchheim 1900, s. 150–151.

20) Jakub Deml Josefů Florianovi 21. 8. 1905, in Igor Pejchal (ed.): *Listy Jakuba Demla Josefů Florianovi*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2013, s. 64.

21) Tamtéž.

V motu proprio Deml s Florianem rozpoznali bod, v němž se místní praxe rozcházela s výkladem papežovým. Trvali na papežových slovech a povinnosti vyplývající z motu proprio v dalších letech zdůrazňovali a důtklivě připomínali spisovatelstvu i redaktorům periodik, která se nazývala katolická. Deml sám se tím však jako kněz, autor, překladatel a redaktor dostával do úzkých, když konzistoři předkládal konkrétní texty.

Demlova korespondence s brněnskou konzistoří

Výroky cenzorů brněnské konzistoře Deml postupně dokumentoval a komentoval. Kronikou těchto peripetií se staly jednak jeho knihy *Rosnička* (1912) a *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1913), jednak vlastní i přijaté dopisy, které zčásti publikoval ve sbornících *Studia* a po letech pak v knize *Do lepších dob* (1927), ale z větší části je nezveřejnil – zejména listy Matěji Fenclovi a Josefu Florianovi –, i pozdní rukopisné vzpomínky na tohoto vydavatele, které Deml napsal počátkem padesátých let 20. století. V nich hovoří také o Florianově úloze při prosazování motu proprio a o nesnázích, které z toho vyplynuly pro Demla:

Když první svazek *Studia* spatřil světlo světa, pan Florian ke mně přišel a povídá: Důstojný pane, podle toho *Motu propria* a jako kněz vůbec nemáte práva bez zvláštního povolení svého biskupa něco vydávat. Pošlete tento první Sborník biskupské konzistoři a zeptejte se, nemají-li nic proti tomu, abyste ve vydávání pokračoval, či máte-li pro příště vydávání těchto svazků přenechat některému *laiku*.

Nevím, jestli už předem tento laik nenabídl konzistoři tuto ochotu a oběť sám (pan Florian, jak jsem poznal později, rád pracoval za zády, byl rozený partyzán), ale konzistoř mi odpověděla, že bude lépe, když to své vydavatelství svěřím a předám některému *laiku*. Mínili tím zřejmě pana Floriana, ještě netušíce, že jim „přijde trochu draho“, jak sám po letech napsal o mně. Ale nad tou mírnou, ne-li skoro přátelskou odpovědí biskupského úřadu jsem užasl z jiné příčiny: ani slovíčkem nezavadili o vnitřní obsah *Studia*, kde byl světlotisk polonahé Ropsovy kurtizány a od pana Floriana jeden odstaveček tak prasácký, že by jej snad i Casanova zabalil do staniolu...²²

Když v září 1905 konzistoř Demlovi vzkázala, aby „*ve vlastním zájmu Studium neknězi k vydávání svěřil*“,²³ uposlechl. Na konci října výnos č. 5 088 povolil Demlovi vydat obrazy Františka Bílka jakožto nezávadné z hlediska nábožensko-mravního.²⁴ Na jaře 1906 Deml obdržel bez jakýchkoliv připomínek aprobaci svých *Homilií*;²⁵ vyšly v následujícím roce.²⁶

Demlovy opisy vlastní korespondence s brněnskou konzistoří zachytily v červenci 1906 pokračování sporu o platnost motu proprio Pia X. pro českomoravský klérus. Deml postupoval v duchu osmnáctého bodu tohoto dokumentu – chtěl se odvolat „k vrchnosti vyšší“:

22) Jakub Deml, rukopisné vzpomínky na Josefa Floriana z počátku padesátých let 20. století, soukromý archiv.

23) Jakub Deml Josefu Florianovi 12. 9. 1905, in I. Pejchal (ed.): *Listy Jakuba Demla Josefu Florianovi*, cit. dílo, s. 134.

24) Jakub Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice* [1913], Olomouc, Votobia 1995, s. 228.

25) Jakub Deml Josefu Florianovi 4. 4. 1906, in I. Pejchal (ed.): *Listy Jakuba Demla Josefu Florianovi*, cit. dílo, s. 239.

26) Titulní list obsahuje text: „Homilie. Se schválením Nejdůstojnější Brněnské Konsistoře a s pomocí přátel *Studia* vydal autor nákladem vlastním. Léta Páně MCMVII.“

V nejhlubší úctě podepsaný přesvědčen jsa o nesmírném dosahu Encykliky Motu Proprio [...] a maje též velmi závažné důvody pro platnost této Encykliky pro naši diecézi, hodlám v blízké době celou záležitost, týkající se závaznosti této Encykliky, přednésti příslušnou cestou P. T. papežské Nunciatury do Vídně, popřípadě přímo Svatému otci do Říma. Slibuji však, že hned po definitivním rozhodnutí této *sporné* otázky v můj neprospěch s radostí odvolám, tak jak mne zmíněný výnos vybízí, svůj soud, který jsem ohledně závaznosti této Encykliky pronesl!²⁷

Téměř o padesát let později Deml referoval o výsledku: „Žaloval jsem, z návodu pana Floriana, na svého biskupa do Říma. Odpověď nepřišla. Žaloval jsem papežské nunciatury do Vídně (za Rakouska), a nuncius odpověděl: Poslechněte biskupa (Huyna).“²⁸

Současně nastaly neshody s konkrétními cenzory o různých textech či pasážích – byla mezi nimi i ta díla, u nichž bylo sporné, zda je má kněz cenzuře předkládat. Výnosem z 9. srpna 1906 konzistoř Demlovi sdělila, že jeho sbírce básní a básnických próz *Notantur Lumina* církevní schválení „neuděluje [...], ale ani mu tohoto schválení neodpírá“. Referent přitom doznal, že básním ani při opakovaném čtení nerozumí.²⁹ V následujících měsících a letech se výtky konzistorních cenzorů stupňovaly a přibývalo zamítavých stanovisek. Leitmotivem zdůvodnění byly ani ne tak „surovosti a necudnosti“, pro něž kupříkladu začátkem září 1906 nedostaly schválení knihy Léona Bloye *Příležitostné slovo podnikatele bourání* a *Obviňuju se* v překladu Josefa Floriana,³⁰ ale právě domnělá „nesrozumitelnost“, „abstrusnost“ či „bizarnost“ předkládaných textů.

Kupříkladu 8. listopadu 1906 uvedl výnos č. 5 181 o legendě Friedricha Lienharda *Tauler a Poustevník* v překladu Matěje Fencla, že jde o „spisek tajemný, nesrozumitelný, proto se neschvaluje“.³¹ Básnickou prózu *Dílo Otokara Březiny*, později přejmenovanou na *Sen jeden svítí...*, konzistorní cenzor zamítl slovy: „fantastická, nesrozumitelná apoteóza básníka Březiny, a proto se neschvaluje.“³² Demlova próza *Smutek?* zas byla kvalifikována jako „úvaha bez logiky [...]. Podobných úvah nelze k tisku připustiti“.³³

Deml se otevřeně bránil. V dopise Matěji Fenclovi napsal, že zmíněné texty *Dílo Otokara Březiny* a *Smutek?* konzistoři poslal znovu „a připojil k tomu delší kritiku, v níž jsem vyvrátil jejich předpoklady a slepotu – a oni mi *dovolili* obě práce vydati, ač prý jich neschvalují, protože žádný člověk na světě pracím Jakuba Demla nemůže rozuměti“.³⁴ Konzistoř mu nakonec odpověděla výnosem z 29. listopadu 1906, že i tentokrát prózy „ani neschvaluje, ani nezakazuje“.³⁵

27) Moravské zemské muzeum, Brno (MZM), Josef Florian, Demlova korespondence s konzistoří, opis dopisu z 9. 7. 1906.

28) Jakub Deml, rukopisné vzpomínky na Josefa Floriana z počátku padesátých let 20. století, soukromý archiv.

29) J. Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, cit. dílo, s. 228–229.

30) Tamtéž, s. 229. Obě knihy vyšly později, viz Léon Bloy: *Příležitostné slovo podnikatele bourání*, přel. Josef Florian, Stará Říše, Josef Florian 1907; týž: *Obviňuju se*, přel. Josef Florian, Stará Říše, Josef Florian 1910.

31) J. Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, cit. dílo, s. 229–230.

32) Tamtéž, s. 230.

33) Tamtéž, s. 231.

34) Jakub Deml Matěji Fenclovi 7. 12. 1906, in Jakub Deml: *I tento list považujte za neúplný. Dopisy Jakuba Demla příteli Matěji Fenclovi*, ed. Šárka Kořínková, Praha – Podlesí, Dauphin 2010–2011, s. 93.

35) J. Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, cit. dílo, s. 232.

Počátkem listopadu 1906 Demla postihl první velký trest kvůli říjnovému sborníku *Studia*: ze samostatného administrátorského místa v Martínkově, kde působil teprve krátce, byl přeložen do Třešti. Příčinou byl text Josefa Floriana *Výstraha věřícím Země moravské*, který zaútočil na pastýřský list moravských biskupů z 2. září 1906 o volbách do zemského sněmu.³⁶ List nabádal věřící k účasti na volbách, k preferenci křesťanských katolických stran a varoval je s poukazem na těžký hřích, aby nevolili strany, jež škodí církvi. Z autorství nepodepsané *Výstrahy*, která tento názor vyvracela opět s odvoláním na motu proprio Pia X. („Křesťanská demokracie nesmí se nikdy místiti do politiky, nesmí sloužiti ani stranám, ani úmyslům politickým“),³⁷ byl podezírán Deml. Brzy po přeložení se zásadně neshodl s třeštským farářem Mrázkem, když proti jeho vůli prosazoval dekret Pia X. *Sacra Tridentina synodus (O častém a denním svatém přijímání)*, který Deml přeložil do češtiny a několikrát vydal v edici *Studium* (1906, 1907, 1908 a 1910), a už v březnu 1907 z Třešti odešel. Zažádal o dočasnou zdravotní dovolenou a setrval na ní přes rok.

Tehdy začal ve čtvrtém sborníku *Studia* zveřejňovat své vlastní dopisy církevním nadřízeným a dalším kněžím. V prvním z nich z prosince 1906 připomněl brněnskému biskupovi výroky papeže Pia IX. proti všeobecnému volebnímu právu a psal o vlašnosti diecézních kněží i o jejich neznalosti dekretu *O častém a denním svatém přijímání*. V dalších listech, mimo jiné knězi a redaktoru *Vlasti* Tomáši Škrdlemu, se Deml vymezil proti Katolické moderně, ale i vůči *Vlasti*, která nedbala na motu proprio.³⁸

Mezi dalšími dopisy ve sbornících z let 1907 a 1910 najdeme i Demlův komentář ke konzistornímu cenzurnímu řízení. Deml například oponoval nejmenovanému „doktoru teologie N. N.“ a jeho posudku o „fantastické, nesrozumitelné apoteóze básníka B.“ – tedy o próze *Dílo Otokara Březiny*:

jako Teolog překračujete meze své kompetence a mícháte se do věci, po které Vám nic není, totiž do poetiky a stylu [...]. Církev nikdy nesoudila na základě pojmův tak kolísavých, jako jsou pojmy „srozumitelný“ a „nesrozumitelný“. Umělecká generace, v níž jsem rostl, styl, jež jsem si osvojil, můj způsob vyjadřování nemůže být dostatečným důvodem proti mé tvorbě literární, důvodem Teologa! Ostatně z toho, že i nejdůstojnější konzistor nevytýkala nejasnost a beze všeho aprobevala knihu mých Homilií, patrno jest, že dovedu být náležitě jasným a srozumitelným, kde jest toho třeba a kde a pokud jest to vůbec možno – a takzvaná „nesrozumitelnost“ mé tvorby básnické že tkví nikoli v nemohoucnosti autora, nýbrž v subtilitě a nutné, pokorné intimitě pojednávaného předmětu – nebo snad v impotenci Čtenáře! – Analogicky řečeno – ceteris paribus [když ostatní okolnosti zůstanou stejné, DI, ŠK] – schvaluje Církev stejně spisy sv. Františka Saleského jako díla Dionysia Areopagity, sv. Alfonse právě tak jako sv. Jana od Kříže, tedy díla prostinká jako spisy srozumitelné jen několika duchům – nebo žádnému: či už některý z vašich řad, pane doktore, už je hotov s Apokalypsou?³⁹

36) „Pastýřský list o volbách do zemského sněmu“, *Časopis katolického duchovenstva* 47, 1906, č. 9, s. 611–612.

37) „Výstraha věřícím Země moravské“, *Studium. Sborník* 3., říjen – 1906, Stará Říše, Josef Florian 1906, s. 2.

38) Srov. Jakub Deml: „Dp. Tomáši Škrdlovi, redaktoru *Vlasti*“, *Studium*, 4. sborník, duben 1907, Stará Říše, Josef Florian 1907, s. 14–16.

39) „Jakub Deml, kněz církve římsko-katolické, důstojnému p. doktoru theologie N. N.“, *Studium*, 5. sborník, srpen 1907, Stará Říše, Josef Florian 1907, s. 1–3.

Zde už Deml bojoval ne Florianův, ale svůj boj o vlastní vidění a jazyk, blízký pro-rockým a mystickým spisům či zjevením, který nemohl být posuzován normativně ani logickými, ani žánrovými kritérii. Demlovo přihlášení k autoru novozákonní apokalypsy a svatému Janu od Kříže bylo trefné – a smělé.

V podobném duchu Deml korespondenčně hájil na jaře 1908 své překlady mystických spisů a životopisů světců. Jak se dozvídáme z dopisů Matěji Fenclovi, konzistoř část z nich – například překlady textů Ruysbroecka Podivuhodného, sv. Amadea Lozaňského nebo *Život svaté Dymyny* – sice schválila,⁴⁰ do jiných však zasahovala kvůli výhradám nejen k překladu, ale i k původním textům: podle Demla dokonce vyškrtla některé věty z kanonizační buly svaté Brigity.⁴¹ Spis svaté Hildegardy *Cestyvěz* pak neschválila vůbec: „biskupská konsistoř své ‚Imprimatur‘ udělit nemůže. Třetina spisu [...] obsahuje pojednání ‚de debito conjugali‘ [o manželské povinnosti, DI, ŠK], které by mravnímu vzdělání našeho lidu sotva prospělo.“⁴² Po jednom z konzistorních výnosů, který se týkal překladu svatého Bonaventury, se Deml obrátil přímo na ordinariát:

Proč mají pykat najednou kanonizovaní Světci, jak sv. Brigita, sv. Bonaventura – a kdo ví ještě který? Tak se mi zdá, ba nemohu o tom ani dosti málo pochybovati, kdyby dnes některý z diecezanních cenzorův dostal k posouzení epištolu sv. Petra, nebo Zjevení sv. Jana, nebo prorocství Ezechielova, nevěda, že jest to dílo Apoštola nebo Vidoucího: jistěže by je co nejrozhodněji, ba s rozhořčením zamítl jako necudné a nanejvýš bizarní!⁴³

Následoval příkaz, aby Deml nepsal ani ordinariátu, ani biskupovi, ale pouze konzistori. Ta v květnu zamítlá pro „abstrusní obsah“ dialog *Prorok* (později vyšel pod titulem *Věštec*).⁴⁴

Poté konzistoř Demlovi, toho času kaplanovi v Bystrci, zakázala veškerou literární činnost. Počátkem července 1908 mu střelický děkan Dubský tlumočil rozhodnutí: „Velebnému panu kooperátorovi Jakubu Demlovi se zakazuje veškero spisování aneb překládání knih a poroučí se mu [...], aby věrně a svědomitě plnil, CO MU FARÁŘ NAPORUČÍ.“⁴⁵ Přesto konzistoř koncem téhož měsíce povolila další vydání Demlova překladu dekretu Pia X. *O častém a denním svatém přijímání*.⁴⁶ V září však následoval další výnos:

Jelikož jest známo, že vp. Jakub Deml nemá zdraví pevného [...] a nyní duchovní správa a hlavně práce ve škole na jeho fyzické síly činí nemalé požadavky, nemůže biskupská konsistoř jeho žádosti vyhověti a k dalším pracím literním dáti mu své svolení, ale ukládá mu, aby všechen čas volný spolkovému životu pro farnost Bystreckou tak důležitému věnoval. [...]

40) Srov. Jakub Deml Matěji Fenclovi 6. 4. 1908, in J. Deml: *I tento list považujte za neúplný*, cit. dílo, s. 172–173.

41) Jakub Deml Matěji Fenclovi 17. 3. 1908, tamtéž, s. 159. Text tohoto překladu nemáme k dispozici.

42) J. Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, cit. dílo, s. 210–211.

43) MZM, Josef Florian, korespondence s konzistori, dopis Jakuba Demla datovaný na sv. Řehoře I. [12. 3.] 1908.

44) J. Deml: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, cit. dílo, s. 234; srov. Jakub Deml: *Věštec*, Jinošov, vl. n. 1917.

45) Jakub Deml: *Rosnička*, Šebkovice, vl. n. 1912, s. 44–45.

46) Jakub Deml Josefu Florianovi 8. 8. 1908, in I. Pejchal: *Listy Jakuba Demla Josefu Florianovi*, cit. dílo, s. 347.

Má-li se p. kooperátor Jak. Deml duchovní správě, škole a spolkové činnosti výlučně věnovati, pak musí přerušiti také všechny styky s osobami, které ho od jeho vlastního povolání dosud stále odvracely a na cesty výstřední sváděly.⁴⁷

Vznik prvních básnických dokumentů

Deml hledal únikovou cestu – stále ještě v mezích daných poslušností k papežským nařízením. V pražské revui *Meditace* hodlal „vydati ony práce, jež mi brněnská konzistoř neprávem a z osobních důvodů zakázala: *Prorok, Exodus, Slavík* etc. Neboť tyto práce mé, jsouce vydány v *Praze*, ponese imprimatur ordinariátu pražského, což by nemohlo býti, kdybych je vydal sám, a k tomu ještě ve Staré Říši – chápete? Moje přispívání do *Meditací* jest dovolený útěk z vlastní diecéze“.⁴⁸

V únoru 1909 se spory s farářem Koubkem v Bystrci natolik vystupňovaly, že Deml uprchl do vídeňské nemocnice Milosrdných bratří, nastoupil zdravotní dovolenou a tím jeho krátká dráha v církevní správě navždy skončila – zůstal knězem bez farnosti, tedy bez úřadu a bez zázemí. A dočasně i bez základních kněžských pravomocí. Už 24. března 1909 bylo farním úřadům oznámeno, že „knězi naší diecéze Jakubu Demlovi není dovoleno sloužit mši, ani kázat, ani vykonávat žádné kněžské funkce (kromě předčítání breviáře)“.⁴⁹

Deml dál spolupracoval se Studiumem, ve sbornících z roku 1910 opět tiskl své autentické dopisy. V červnu 1911 však biskupský úřad vyhlásil zákaz „periodického listu Studium“ s tím, že „četba, předplácení, držení, rozšiřování a jakékoli půjčování, jakákoliv podpora ať hmotná, ať duchovní bude jak kléru, tak laikům zakázána pod těžkým hříchem ve svědomí, aby pak ten, kdo by stále a nepřetržitě jednal proti svrchu uvedenému ustanovení, nemohl celebrovat mši svatou, jde-li o kněze, nebo nebyl připuštěn ke svatému přijímání, jde-li o laika“.⁵⁰ Josef Florian s dalším redaktorem Studia Antonínem Ludvíkem Střížem se od Demla (i veřejně) odvrátili a vypudili ho ze Staré Říše. Deml se uchýlil do bývalého působiště v Babicích k svému dobrodinci faráři Josefu Ševčíkovi, po jeho smrti odešel v listopadu 1911 do Třebíče a zůstal tam do ledna následujícího roku.

Už začátkem července 1911 básník žádal brněnskou konzistoř o imprimatur pro *Slavíka svatého Bonaventury*, o rok později však v knize *Rosnička* konstatoval, že dosud nedostal odpověď.⁵¹ V létě 1911 se rozhodl, že *Cestyvěz* svaté Hildegardy vydá bez povolení.⁵² Na konci téhož roku konzistoř vydala příkaz, aby se z podnájmu v Třebíči přestěhoval jinam. Od února 1912 se usadil ve vesnici Šebkovice nedaleko Moravských Budějovic, avšak po zveřejnění první dokumentární knihy *Rosnička* (1912) bez církevního schválení dostal v polovině října 1912 příkaz, aby se odstěhoval do města. Deml odešel do Prahy.

Jako kněz v té době téměř neměl co ztratit. V *Rosničce* poprvé uveřejnil i dopisy či výnosy protistrany – děkana či konzistoře. Brzy po této první „deníkové“ knize následovala

47) MZM, Josef Florian, korespondence s konzistoří, opis listu děkana Dubského z 27. 9. 1908.

48) Jakub Deml Matěji Fenclovi 8. 10. 1908, in J. Deml: *I tento list považujte za neúplný*, cit. dílo, s. 205.

49) Citace výnosu ordinariátu v dopisu Jakuba Demla Matěji Fenclovi po 24. 3. 1909, tamtéž, s. 226.

50) Citace úředního listu brněnského biskupa v dopisu Jakuba Demla Matěji Fenclovi z 16.–23. 6. 1911, tamtéž, s. 294, překlad z latiny Šárka Kořínková.

51) J. Deml: *Rosnička*, cit. dílo, s. 25.

52) Jakub Deml Matěji Fenclovi 2. 7. 1911, in J. Deml: *I tento list považujte za neúplný*, cit. dílo, s. 301.

Větebnému panu

Jakubu Demlovi, knězi**v Šebkovicích.**

Vydal jste letos tiskem Kryla a Scottiho v Nov. Jičíně spis nazvaný „Rosnička“
Učinil jste tak, aniž jste předložil spis dříve církevnímu úřadu k posouzení. (X)
Tím jednal
jste proti rozkazu Apoštolské Stolicе Constitutio Leonis XIII. „Officiorum et munerum“
d. d. 25. Januarii 1897 a „Pasendi“ d. d. 8. Septembris 1907. Biskupská konsistoř Vám
nařizuje, abyste nikdy nevydával v budoucnosti nějakého spisu, dokud jste jej nepředložil
církevnímu úřadu. V opačném případě bude proti Vám postupováno dle kanonického práva
se všemi důsledky jako proti neposlušnému k rozkazům nejvyššího úřadu v církvi.

Jako kněz ve výsluhách přispíváte k blahu církve sv. věřou a hynou modlitbou, ale
tisk. konsistoř Vám též rozkazuje, abyste nastříl ani sloven ani líbek mezi
lidem, se kterým se slyšíte, svých názorů o veřejné činnosti kněžství. K tomu jste psal na
raukou, můžete poanotovat v čísle 243. „Lidových Novin“ ze dne 4. září l. r. Tam písařtel
fraultetou „N“, který o sobě praví: „Je to katolík, tedy mým nepřítel. A já nemiluju
svých nepřátel, neboť nejsem křesťan“, nachází ve Vašem spisu „Rosnička“ zálubu.
Spolu si přeje tisk. konsistoř, abyste, opouštět venkov, usadil se ve městě.

V tisk. konsistoři v Brně,
dne 17. října 1912.

Dr. J. Hodr,
kněz.

x) a pošlu-li některý svůj spis církevní
Vrchnosti ke schválení, vícekrát ho
nespatřím. Už přes 5 roků mám
v brněnské konsistoři svoje rukopisy,
překlady z děl Svätých, a marně
jsem už vícekrát prosil, aby mi je
vratili; biskupský úřad ani mi neod-
povídá! Mně pan Biskup papežskými
zakony hrozí, ale sám vůči mně nedbá,
ani Desatera, které praví: Nepokrades.

Výzva brněnské konzistoře s Demlovým komentářem Dopis od kancléře biskupské konzistoře v Brně Jakuba Hodra ze 17. října 1912 obsahoval výzvu, aby Jakub Deml opustil venkov a usadil se ve městě, protože svou deníkovou knihu *Rosnička*, vydanou v létě 1912, nepředložil ke schválení. Ironicky zároveň upozornil na jediný kladný ohlas *Rosničky* v tisku, jehož autorem byl S. K. Neumann, proklamativní ateista a nekřesťan, s nímž Demla pojilo přátelství. Jakub Deml dal výnos přetisknout v novojičínské tiskárně Kryl a Scotti a rozeslal ho přátelům jako součást svých dopisů. Listy na tomto atypickém dopisním papíře od něj obdržel například básník Otokar Březina, jaroměřická učitelka Antonie Svobodová či Marie Tischlitzová ze Žebráku.

Zdroj: Jakub Deml Marii Tischlitzové 11. 11. 1912, třetí strana, soukromá sbírka; N. [= Stanislav Kostka Neumann]: „Setkání s katolíkem“, *Lidové noviny* 20, 1912, č. 243, 4. 9., s. 1–2.

další – *Domů* (1912), sestavená tentokrát z dopisů zamlčené adresátce, původně psaných mecenášce Studia Mathildě Vaňkové.

Tato tvárná linie pokračovala rozsáhlou koláží dopisů, ohlasů, dokumentů, básnických textů i uměleckých překladů *Pro budoucí poutníky a poutnice* (1913). Kniha se setkala ještě před vyjitím s překážkami z nečekané strany – od rodiny Wiesenbergerovy, k níž se část rukopisu nedopatřením dostala. Právník Karel Wiesenberger, švagr Demlovy mecenášky a přítelkyně Elišky Wiesenbergerové, se rozšíření knihy snažil všemi prostředky zabránit v obavě, že ohrozí Eliščinu i rodinnou pověst. Ve skutečnosti kniha obsahuje listy různým adresátům i adresátkám, jejichž jméno je většinou ztajeno, dopisy určené Elišce Wiesenbergerové básník anonymizoval oslovením „Sestro“. Na podzim 1913 byl z popudu Wiesenbergerů vyšetřován policií, žalován u pražského arcibiskupa i brněnského biskupa⁵³ a jeho přítelkyni Elišku Wiesenbergerovou dali její příbuzní zavřít do nervového sanatoria. Karel Wiesenberger dokonce intervenoval u tiskařů Karla Kryla a Ferdinanda Scottiho, aby z nákladu knihy nic nevydávali a výtisky zničili.⁵⁴ Deml navzdory veškerému nátlaku – a se silnou morální podporou přátel, zejména Františka Xavera Šaldy, Růženy

53) Národní archiv (NA), Archiv pražského arcibiskupství III, kt. 1277, č. 5617 ex 1917.

54) List Karla Wiesenbergera z 12. 9. 1913 cituje Jakub Deml v dopise Jaromíru Doležalovi, viz Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Jaromír Doležal, Jakub Deml Jaromíru Doležalovi, 17.–18. 9. 1913.

Svobodové, Evermoda Vladimíra Balcárka a Jaromíra Doležala – knihu vydal, sám však byl po Wiesenbergerových stížnostech vykázán z pražské diecéze.⁵⁵

Na další čtyři léta se uchýlil ke své sestře Františce Kryštofově a její rodině do Jinošova na Třebíčsku, kde zůstal po celou první světovou válku a kde v roce 1917 začal vydávat vlastní „časopis“ či spíše sborník nebo básnický dokument na pokračování *Šlépěje* (do roku 1941 vyšlo dvacet šest svazků). Mezitím se Pavel hrabě Huyn stal arcibiskupem pražským (1916–1919) a na brněnském stolci ho vystřídal Norbert Jan Nepomuk Klein (1916–1926).

František Xaver Šalda Demlovi nadále s účastí pomáhal i během jeho jinošovského pobytu, jak vyplývá z dopisů,⁵⁶ a k Demlovi postavení v církvi se v roce 1918 vyjádřil i veřejně v listu *Venkov*, v článku zabaveném následnou státní cenzurou. V konfiskovaných pasážích napsal v narážce na Pavla hraběte Huyna, že nelze v jedné osobě sloučit kněze a básníka v době, kdy církvev

odumírá v dýmu a čmoudu pokrytectví, násilnictví, lži a farizejství všeho druhu.

Deml měl to neštěstí, že byl kněz opravdový, jak žádá ho duch Kristův. Byl opravdový pastýř srdce svého, ale vrchnost církevní nežádá dnes pastýřů, nýbrž policajtů a četníků. [...] Řadu let byl nejrůznějším způsobem šikanován, urážen, štván svým církevním knížetem, který s ním točil často – nomen omen – po hunsku nebo po kaprálsku. Opravdový Hun! Kolik mstivé surové zloby dovede se vylíhnout v pusté lebce takového bývalého oficíra, stálo by opravdu za podrobnější vypsání. [...] Poslední hunský kousek, který mu provedl jeho ušlechtilý pastýř, byl, že dal jej odvésti při všeobecných odvodech, a měl i úmysl hoditi jej s puškou v ruce do zákopů.⁵⁷

Deml však nakonec na frontu odveden nebyl. A navzdory minulému času, který užil F. X. Šalda, knězem zůstal a na jaře 1918 směl opět sloužit mši.

Různé strategie odporu

V letech 1905–1913, kdy básník začal vydávat texty jiných autorů a postupně i své vlastní knihy, výrokům cenzorů, s nimiž nesouhlasil, dlouho otevřeně vzdoroval. Později našel i strategie, jak jim unikat či je obcházet. Shrňme-li způsoby obrany: Deml od počátku zdůrazňoval poslušnost společné nejvyšší autoritě Krista a jeho pozemského zástupce, jíž podléhá jak ten, kdo knihy k cenzuře předkládá, tak ten, kdo ji provádí. Jakmile vznikl

55) Srov. Šárka Kořínková: „Nebezpečné individuuum, od kterého lidská společnost měla by být osvobozena...“ Pražský pobyt Jakuba Demla v letech 1912–1913“, *Literární archiv* 43, 2011, s. 49–57; o genezi knihy *Pro budoucí poutníky a poutnice* srov. Jakub Deml: *Příteli Evermodu Balcárkovi místo čestného diplomu. Vzájemná korespondence Jakuba Demla a Evermoda Vladimíra Balcárka 1905–1959*, eds. Lenka Žehrová a kol., Praha – Podlesí, Dauphin 2013, s. 109–200.

56) Viz Květoslava Neradová, Jiří Němec (eds.): „Vzájemná korespondence F. X. Šaldy a Jakuba Demla“, *Literární archiv* 3–4, 1969, s. 322–407.

57) František Xaver Šalda: „O Jakubovi Demlovi“, *Venkov* 13, 1918, č. 34, 10. 2., s. 2–4, zde s. 2–3; výtisk *Venkova* s cenzurními vpisky označujícími v Šaldově článku tři závadná místa pro porušení § 302 viz NA, Vrchní státní zastupitelství Praha, kt. 468, sign. III f 18 ex 1918 (složka *Venkov*). O Šaldových střetech s cenzurou informuje Emanuel Macek: „K jedné stránce Šaldova kulturněpolitického působení“, *Česká literatura* 25, 1977, č. 4, s. 330–333, zde uvedený příklad však neregistruje.

spor, Deml volil cestu přímé odpovědi a poté případně odvolání k vyšší instanci. U uměleckých textů poukazoval na omezenou působnost církevního cenzora, jehož posláním je zkoumat otázky věroučné a mravní, který ale nemá kompetenci v oblasti básnické – tedy především v otázkách stylu a formy či „srozumitelnosti“. I zde Deml argumentoval pro-rockými texty Bible a tím, že by před měřítky některých konzistorních cenzorů neobstály.

Dalším stupněm obrany bylo zveřejnění polemického dopisu – přičemž jméno adresáta někdy zůstalo skryto, jindy bylo uvedeno – zprvu ve sbornících Studia, později ve vlastních knihách. Na intenzitu a razanci Demlova dopisování (například v listopadu 1906) však konzistoř reagovala stále podrážděněji, nakonec striktními zákazy. Deml se pokusil uniknout (například publikací v *Meditacích*) do jiné diecéze. Když prostor pro svobodné vyjádření nenalézal v existujících listech a vydavatelstvích, vytvořil si ho sám v nových žánrech na pomezí fikce a dokumentu, poezie a prózy. Jsou to nejen zmíněné dokumentární či „deníkové“ knihy z let 1912–1913, ale také prózy-sny (*Hrad Smrti*, 1912; *Tanec Smrti*, 1914), fiktivní memoáry (*V Zabajkalí*, 1912), překlad legendy s básnickým komentářem (*Život sv. Dymyny, panny a mučednice*, 1912) či lyrické apostrofy *Moji přátelé* (1913). Autor jimi vykročil z vymezeného okruhu náboženské či církevní literatury i z daných formálních a žánrových hranic soudobé umělecké literatury.

Na různé projevy regulace, ať už ji chápeme úzce jako praktický výkon politické moci či církevní autority, anebo širěji jako snahu o formální usměrnění, Demlovy texty vždy citlivě reagovaly. Zveřejněním některých interních církevních písemností v *Rosničce* a *Poutnicích* vynesl autor střety s cenzurou na světlo způsobem, který je vytrhl z dobové pomíjivosti i privátnosti – zaznamenal je pro budoucnost v uměleckém dokumentu. Potýkání s nepochopením a výtkami „nesrozumitelnosti“ se stalo jedním z ústředních témat díla a zároveň utvářelo jeho styl, jeho dialogický, ba dramatický ráz. Počátky tohoto sporu sám Deml zachytil po letech znovu v knize *Do lepších dob* z roku 1927, která shrnuje jeho listy publikované ve Studiu, adresované kněžím i představeným.

Pro celé Demlovo dílo bylo určující také rozhodnutí, že své texty začal roku 1912 vydávat sám. V té době na církevní schvalování svých knih dočasně rezignoval.

Epilog „z lepších dob“

Jak víme z Demlových dopisů s Josefem Polákem, Josefem Ševčíkem, Matějem Fenclem, Evermodem Vladimírem Balcárkem a dalšími, Demlův otevřený odpor vyvolal sympatie a účinnou pomoc řady kněží. Zapůsobil však nějak na biskupský úřad a jeho jednání?

Pro podrobnější zkoumání postojů konzistoře zatím nemáme dostatek podkladů s výjimkou těch, jež zachoval sám Deml či jeho spolupracovníci a adresáti jeho listů. Demlův spis v Diecézním archivu Biskupství brněnského zatím není přístupný (u osobních spisů je stanovena lhůta šedesáti let od smrti kněze), archiv nám však poskytl rešerši s některými podstatnými údaji.⁵⁸ Na základě těchto kusých pramenů lze alespoň říci, že se zprvu odmítavé stanovisko konzistoře k básnickovým knihám, publikacím a kněžskému působení měnilo: v květnu 1918 Deml zpětně předložil k dodatečné cenzuře brněnské konzistoře

58) Sdělení Mgr. Jitky Fričové z Diecézního archivu Biskupství brněnského Šárce Kořínkové ze dne 17. 3. 2013.

dávno i nedávno vydané knihy *Slovo k Otčenáši Františka Bílka, V Zabajkalí, Hrad Smrti, Pro budoucí poutníky a poutnice, Miriam*, první svazek *Šlépějí a Moje přátelé*.

Podle rešerše diecézního archivu byli roku 1918 cenzurou pověřeni dr. Karel Skoupý, prefekt biskupského semináře (později mu k cenzuře přibyl i *Život sv. Dymny*), katecheta Antonín Bartoš, dr. Josef Dvořák a dr. Josef Toman, viceregent chlapeckého semináře. „Skoupý měl výhrady k nedůstojným poznámkám o církvi, představených a spolubratřích, Bartoš neměl námitek, Toman našel několik závadných míst. Odpověď konzistoře není uvedena. Deml pak zaslal k cenzuře i další knihu, kterou vydával jinému autorovi, a konzistoře se dotazoval na své povinnosti ohledně cenzury v takovýchto případech.“⁵⁹

Nový brněnský biskup Norbert Jan Nepomuk Klein Demlovi na jaře 1918 opět povolil celebrovat mši, jak se dozvídáme mimo jiné z dopisů Františku Bílkovi či F. X. Šaldovi: „Na Boží hod velikonoční budu sloužiti první Mši svatou. Biskup mi dal písemné dovolení k tomu, byl jsem u něho a byl vlídný.“⁶⁰

Nicméně na přelomu desátých a dvacátých let byly Demlovy kněžské pravomoci nadále silně omezovány a často zpochybňovány. Básníkův veřejný spor s konzistoří i některými kněžími se znovu rozhořel záhy po vzniku republiky. Pásmo dopisů a dokumentů nazvané *Aby se do toho vidělo*, které uzavírá *Šlépěje VI.* z roku 1919, dokumentuje další konflikty s kancléřem Jakubem Hodrem o Demlův celebret – doporučující list biskupa o tom, že kněz smí sloužit mši mimo hranice své diecéze –, který Deml obdržel s poznámkou, že nemá oprávnění kázat a zpovídat.⁶¹ Deml protestoval. Svou při zveřejnil v době, kdy byla silně otřesena pozice katolické církve a autorita jejích představitelů (sám Pavel hrabě Huyn už v listopadu 1918 Československo opustil) i náboženská víra jako taková. Začátkem roku 1920 se odštěpila Církev československá. (Po letech to Deml glosoval výrokem teologa F. X. Nováka: „Víte, kdo založil církev československou? Biskup Huyn!“)⁶² Vzrušenou atmosféru odrážela Demlova ostrá polemika s vladislavským farářem Arnoštem Tvarůžkem, jehož výroky o naději v obnovu Rakouska otiskl ve čtvrtých *Šlépějích*⁶³ a proti Tvarůžkově reakci (ten prý mimo jiné prohlašoval, že Deml vystoupil z církve) se ohradil v listu *Horácko*.⁶⁴ Za to byl potrestán „nejpřísnější důtkou konzistoře“.⁶⁵ Článek i důtku zařadil do šestého svazku *Šlépějí* a připojil svou odpověď:

Ve studiu a uplatňování papežských dekretů o Svatém Přijímání a o lidové činnosti křesťanské nebyla konzistoř tak náhlá, nechávajíc mne špinit od farářů, děkanů a klerikálního tisku, že jsem pomatenec a nemrava, ale přišlápnu-li Tvarůžkovi kuří oko na jazyku, už je tu pohotově s novým paragrafem tiskovým, jako by tu běželo o paragraf, a ne o hrdlo Tvarůžkovo.

59) Viz Diecézní archiv Biskupství brněnského (DA BB), Biskupská konzistoř Brno (BKB), kt. 1100, inv. č. 4047, sign. C 79.

60) LA PNP, František Xaver Šalda, Jakub Deml F. X. Šaldovi [29. 3.] 1918.

61) Jakub Deml: „Aby se do toho vidělo“, in též: *Šlépěje VI.*, Tasov, vl. n. 1919, s. 207–339.

62) Jakub Deml, rukopisné vzpomínky na Josefa Floriana z počátku padesátých let 20. století, soukromý archiv.

63) Jakub Deml: „Svatý Pavel a Rakousko aneb Muňka vladislavský“, in též: *Šlépěje VI.*, Šternberk na Moravě, vl. n. 1919, s. 41–44.

64) Jakub Deml: „Arnoštu Tvarůžkovi, faráři vladislavskému“, *Horácko* 6, 1919, s. 1; viz také též: „Aby se do toho vidělo“, cit. dílo, s. 263–265.

65) J. Deml: „Aby se do toho vidělo“, cit. dílo, s. 211–212.

Kancléři doktore Hodře, křížujete Krista a propouštíte Barabáše! Cedíte paragrafy a polykáte velbloudy. Jsem-li, či nejsem-li pravdomluvný, jsem-li, či nejsem-li krivopřísežníkem: to je Vám, Nejdůstojnější Konzistorníci, naprosto lhостejno – jen když, aspoň na oko, zachráním život některému tomu Vašemu paragrafkovi.⁶⁶

Tato kontroverze zřejmě utichla. V říjnu 1920 kancléř Hodr vyhověl Demlově žádosti o „čistý celebret“ bez stigmatizující poznámky (přestože nadále kázat ani zpovídat nesměl) a zastal se ho i proti pomluvám o tom, že je ženatý nebo že je schizmatik.⁶⁷

O další předběžné cenzuře po roce 1918 se výtah Demlova spisu v archivu brněnského biskupství zmiňuje pouze jedenkrát: v březnu 1942 vydavatelka Marie Rosa Junová žádala konzistoř o imprimatur jeho spisku *Sv. Josef*. Cenzor Metoděj Marvan uvedl konkrétní místa, s nimiž nesouhlasí a která považuje za potřebná změnit. Doporučil, aby text přehlédl profesor dogmatiky. Úpravy požadoval také Karel Večeřa, s nímž se Deml jako s biskupským sekretářem střetával už v Huynově éře. Konzistoř ve svém stanovisku žádala, aby autor rukopis přepracoval a předložil k opětovné cenzuře.⁶⁸ Nakonec útlou knihu vydala sice Marie Rosa Junová, avšak v olomoucké Dominikánské edici Krystal, a to nikoliv s brněnským, ale s olomouckým imprimatur, datovaným 8. května.⁶⁹

K Demlovým uměleckým textům – jež nicméně zůstávaly knihami kněze a exegety a ne jednou obsahovaly odkazy na Písmo nebo překlady textů světců či mystiků – se po roce 1919 konzistoř pravděpodobně již oficiálně nevyjadřovala. V téměř stovce knih, jež Deml vydal od počátku dvacátých až do počátku čtyřicátých let, se imprimatur brněnského ani jiného biskupství vesměs nevyskytují. Vzácnou výjimku tvoří biblické překlady (*Kniha Judith* i *Kniha Tobit* nesou imprimatur brněnské konzistoře)⁷⁰ a některé krátké texty s čistě náboženskou tematikou (vedle *Svatého Josefa* sešitek *Jméno Ježíš*,⁷¹ který vyšel také roku 1942 v Olomouci a rovněž se schválením olomouckého cenzora a generálního vikáře).

Ironickou pointu Demlových střetů s představenými brněnské diecéze bychom mohli vidět v tom, že v roce 1931 byl jmenován auditorem brněnské konzistoře.⁷² Přestože se tento čestný titul udílel za tehdejšího biskupa Josefa Kupky (od 1924 světícím biskupem, sídelním biskupem 1931–1941) hojně,⁷³ dokládá, že úřad – či různí lidé, kteří ho zastávali – se s Demlem jako s nekonvenčním knězem i „nesrozumitelným“ básníkem dlouhodobě vyrovnával. A v době, kdy se Deml začal vážně potýkat s následnou státní cenzurou první republiky, se k němu biskupský úřad přihlásil.

Navzdory represím, které byly nejsilnější v letech 1912–1913, Deml své knihy i kněžství obhájil. Namísto existenčního zajištění a společenského postavení, které tehdy jeho

66) Tamtéž, s. 248–279.

67) Srov. Jakub Deml: *Šlépěje VII.*, Bělá u Bezděže, Jakub Deml – Pavla Kytlicová 1920; viz též DA BB, BKB, kt. 1268, inv. č. 4636, sign. D 405.

68) Viz DA BB, BKB, kt. 1110, inv. č. 4047, sign. C 79.

69) Jakub Deml: *Svatý Josef*, Olomouc, M. R. Junová – Dominikánská edice Krystal 1942.

70) *Kniha Judith*, podle Svatojanské Bible z roku 1889 do tisku připravil a úvodní modlitbu složil Jakub Deml, Tasov, Marie Rosa Junová 1938; *Kniha Tobit*, přel. Josef Heger, předmluva Jakub Deml, Tasov, Marie Rosa Junová 1940.

71) Jakub Deml: *Jméno Ježíš*, Olomouc, Dominikánská edice Krystal 1942.

72) Viz DA BB, BKB, kt. 1268, inv. č. 4636, sign. D 405.

73) Viz Mojmir Švábenský: *Úvod k inventáři fondu Brněnská konzistoř*, strojopis, Brno, DA BB 1962, s. xi.

povolání nabízelo, zvolil život básníka a kněze, který mluví k trpícím, chudým a umlčovaným a ztotožňuje se s nimi. V církvi a v duchovním životě národa nadále odmítal pohodlnost, autoritářství, pýchu a triumfalismus: „Náš Bůh jest neumdlévající, a proto tisícivárný a tisícijmenný, náš Bůh není požívačem, a proto nepřijímá obětí a nikdo mu ničeho nenamluví ani kadidlem, ani brokátem, my na Reformace a disputace nemáme kdy: jdouce prostě po svých, tj. za svou svatou prací, za radostí. Nás neuspí a nenadme žádné vítězství.“⁷⁴

74) J. Deml: „Aby se do toho vidělo“, cit. dílo, s. 252.